

Seks in de nationale verbeelding

Culturele dimensies van seksuele emancipatie

*Onder redactie van
Agnes Andeweg*

Amsterdam University Press

Afbeelding omslag: Schrijver/schilder Jan Cremer in zijn atelier, begin jaren '60
Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad/Theo van Houts

Ontwerp omslag: Maedium, Utrecht

Typografie binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 8964 928 7
e-ISBN 978 90 4852 821 9 (pdf)
DOI 10.5117/9789089649287
NUR 610

© Agnes Andeweg en auteurs / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Verantwoording	7
‘Een ezel in Afrika trok gewoon de kar’ Seksueel nationalisme en de Nederlandse roman <i>Agnes Andeweg</i>	9
Een mateloos verlangen Homoseksualiteit, jodendom en de moderniteit van de natie <i>Stefan Dudink</i>	27
‘Vooral protestants opgevoede mensen zullen dit moeilijk kunnen verwerken’ Het proces-Van het Reve als vertoning van katholieke en homo-emancipatie <i>David J. Bos</i>	47
<i>De avonden</i> als graadmeter voor Nederland als homotolerante natie <i>Femke Essink</i>	77
Een gezongen seksuele revolutie Het Franse chanson en het debuut van de singer-songwriter Boudewijn de Groot <i>Maaïke Meijer</i>	97
Wat wel mocht Seksualiteit op het scherm tot <i>Turks Fruit</i> <i>Geert Buelens</i>	115
Bevrijding of trauma? Seksueel misbruik in <i>Ik, Jan Cremer</i> <i>Gijsbert Pols</i>	149
‘Vooral in het preutse Amerika’ De dagbladberichtgeving over de <i>Vijftig tinten</i> -trilogie in cross- nationaal perspectief <i>Hanneke Bezemer en Pauwke Berkers</i>	159

Een seksueel geëmancipeerde natie Over nativisme en moderne zeden <i>Jan Willem Duyvendak</i>	179
Essay: Voorbij de blijheid <i>Christiaan Weijts</i>	193
Over de auteurs	201
Personenregister	205

Een seksueel geëmancipeerde natie

Over nativisme en moderne zeden

Jan Willem Duyvendak

Minister Asscher van Binnenlandse Zaken schrijft in zijn 'Agenda Integratie' (2013) dat 'migranten niet alleen kennis moeten nemen van de kernwaarden van de Nederlandse samenleving maar deze ook moeten verinnerlijken'.¹ Migranten moeten deze waarden omarmen omdat het *Nederlandse* waarden zijn. Het Nederlandse huis moet in zijn visie gebouwd zijn op een 'fundament van gedeelde kernwaarden' (p. 1). Asschers nota past in een lange reeks van beleidsbrieven waarin de Nederlandse natie als een huis wordt voorgesteld waar burgers, als waren zij familieleden, veel met elkaar moeten delen en weinig verschillen kunnen verdragen. Geert Wilders vertolkt dit standpunt het radicaalst, maar de basisgedachte dat een natie bijeen moet worden gehouden door gedeelde culturele waarden lijkt in de Nederlandse politiek tamelijk onomstreden te zijn. Let wel, door de gedeelde waarden van een seksueel geëmancipeerde natie. Burgerschap wordt dan niet meer, zoals voorheen, primair gedefinieerd in politieke, juridische of sociale termen, maar cultureel: iedereen moet bepaalde progressieve waarden omarmen – omdat het Nederlandse waarden zijn – en van Nederlandse burgers wordt actieve loyaliteit aan de geëmancipeerde natie verwacht.²

Voormalig *NRC*-columnist en conservatief publicist Thierry Baudet betrok dan ook een wel heel verrassende stelling toen hij beweerde dat we in Nederland zouden lijden aan een pathologie, te weten een 'ziekelijke afkeer van de geborgenheid van ons thuis; van de eigen gewoonten en gebruiken; van de natie'.³ Verrassend, maar niet per se origineel, want in de afgelopen jaren hebben we deze klaagzang in verschillende varianten kunnen horen. Soms ging het over een tekort aan kennis over Nederland ('We moeten een nationale canon hebben!'; 'We missen een nationaal historisch museum!'), dan weer zouden we emotioneel niet genoeg verbonden zijn met ons land ('Dubbele nationaliteiten zijn een bewijs van gebrek aan loyaliteit!'; 'De elite heeft ons land verkwanseld!'; 'Wie kan zich nog thuisvoelen in ons land?').

¹ Te raadplegen via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/02/19/kamerbrief-agenda-integratie.html>.

² Hurenkamp e.a. 2012.

³ Baudet, 2013, pp. 10-11.

Verbazing over deze klachten is echter op z'n plaats omdat – empirisch gesproken – het afgelopen decennium precies het tegendeel is gebeurd van wat Baudet beweert: Nederland is geobsedeerd geraakt door ‘thuis’, door onze ‘eigen gewoonten en gebruiken’, en al helemaal door de vraag wat en van wie de Nederlandse natie is. Het publieke en politieke debat ging en gaat bijna voortdurend over het gebrekkige thuisgevoel in Nederland en wat daaraan te doen valt.

In deze bijdrage, geschreven vanuit sociologisch perspectief, zal ik dit debat over het Nederlandse thuisgevoel reconstrueren en laten zien op welke manier ‘moderne zeden’ in dit thuisgevoel een centrale rol hebben verworven. In *The Politics of Home. Nostalgia and Belonging in Western Europe and the United States* (2011) analyseer ik de eindeloze debatten over ‘thuis’ – die overigens ook tot concreet beleid hebben geleid. Zo is het in Nederland sinds 2008 officieel regeringsbeleid dat ‘iedereen zich [in Nederland] thuis kan voelen’.⁴ De gemeente Amsterdam heeft rond dezelfde tijd als *target* gesteld dat het thuisgevoel van de Amsterdammers jaarlijks met 2 procent moet toenemen. In talloze andere gemeenten staat versterking van het thuisgevoel ook hoog op de politieke agenda. En in het Amsterdamse stadsdeel Bos en Lommer moedigen vrolijk wapperende vlaggen inwoners aan om zich nog meer thuis te gaan voelen. Ook heeft Nederland een ‘historische canon’ gekregen en waren er vergevorderde plannen voor een Nationaal Historisch Museum. Jan Marijnissen – voormalig voorman van de SP – pleitte zonder blikken of blozen voor een herwaardering van de ‘Heimat’, Rita Verdonk – toenmalig minister – wilde dat er op straat alleen nog maar Nederlands zou worden gesproken (of, zoals ze letterlijk zei: ze kreeg een ‘*unheimisch* gevoel’ van al die buitenlandse talen...)⁵ Asielzoeker Mauro mag hier tenslotte alleen blijven omdat hij zo ‘geworteld’ is geraakt, hier zo ‘thuis’ is. Het zogenaamde ‘kinderpardon’ – dat iemands verblijfstitel afhankelijk maakt van de mate van culturele aanpassing – was nota bene een initiatief van GroenLinks, hetgeen nog eens treffend illustreert hoe heel politiek Nederland, van links tot rechts, in de ban is geraakt van de ‘culturalisering van burgerschap’. Baudet meent echter dat ‘de afkeer van het eigene onze hele maatschappelijke elite doortrekt’.⁶ Was een groot deel van deze elite de afgelopen tien jaar – toegegeven: tamelijk tevergeefs – dan niet druk bezig met pogingen tot het definiëren wat dat eigene is? Geen ‘oikofobie’ dus, zoals Baudet claimt, maar het tegendeel: een obsessieve

4 Kabinetsreactie op *WRR-rapport Identificatie* 2008, p. 7.

5 ‘Verdonk: op straat alleen Nederlands’, *de Volkskrant* 23 januari 2006.

6 Baudet, 2013, p. 11.

aandacht voor 'thuis', een vorm van 'oikofilia', of beter nog: 'oikomania'. Met een hoofdrol voor de moderne zeden van de Nederlanders.

Nostalgische tijden

In Nederland leven velen in nostalgische tijden. Nederland – voorgesteld als een huis – zou zijn overgenomen door vreemden die 'ons' gevoel van thuis verstoren. Van de weeromstuit verlangen 'we' terug naar de tijd dat we nog 'onder elkaar' waren (en we vergeten voor het gemak hoe gesegregeerd we in het verzuilde Nederland leefden). Opvallend is dat grote maatschappelijke veranderingen – zoals globalisering en de daarmee samenhangende instroom van (moslim)migranten – in dit dominante verhaal niet zozeer ruimtelijk als wel tijdelijk, temporeel worden geïnterpreteerd. Dit gebeurt met name in het publieke en politieke debat, waar het voortdurend gaat over wie er 'voorlijk' dan wel 'achterlijk' zou zijn, waarbij 'onze' progressiviteit wordt afgemeten aan 'hun' achterlijkheid.⁷ Paradoxaal genoeg gaat dit Nederlandse geloof in vooruitstrevendheid gepaard met een ongekend sterke hang naar het verleden. We zijn niet toekomstgericht en postmodern geworden maar juist nostalgisch.⁸ De blik is naar binnen en naar het verleden gericht. De 'vaderlandse' geschiedenis is ongekend populair, vooral onder populistten:

Wij maken deel uit van de geschiedenis, die een voortdurend appèl op ons doet. In de Gouden Eeuw van de Nederlanden, in die tijd nog de Zeventien Nederlanden, later de Zeven Provinciën, toen onze natie werd gevormd, behoorden wij Nederlanders tot de meest vrije volkeren ter wereld. Wij hadden een van de meest democratische bestuursvormen ter wereld. Historisch gezien behoorden wij Nederlanders tot de pioniers van de politieke vrijheid. Wij willen als PVV – dat is onze ambitie – van Nederland weer een baken van vrijheid maken.⁹

Er spreekt diepe nostalgie uit het Nederlandse debat. Thuis is niet meer wat het is geweest. De bekommernis om deze teloorgang van 'thuisgevoel' is groot in de politiek, daarmee de nostalgische blik verder voedend. Veel

7 Uitermark, 2010.

8 Duyvendak, 2004.

9 Te raadplegen via <http://www.pvv.nl/index.php/component/content/article.html?id=3644:spreektekst-geert-wilders-tweede-termijn-apb-2010>.

politici, en niet alleen populisten, menen dat we de ‘ontheemding’ van het heden kwijt kunnen raken door een verdieping van het verleden.

Intermezzo: thuisvoelen

Is daarmee de aandacht voor ‘thuisvoelen’ onzinnig? Nee, dat zou een te lichtvaardige conclusie zijn. Thuisvoelen is voor iedereen belangrijk. Mensen die menen dat thuisvoelen niet zo’n belangwekkende emotie is, voelen zich waarschijnlijk heel vanzelfsprekend ergens thuis – pas bij het gemis van thuisgevoel zijn we ons namelijk bewust van zijn belang. Maar moet het daarom een grote rol spelen in de politiek, moeten we ons thuisvoelen in de Nederlandse natie? Dat nu lijkt een riskant voorstel. Politici en andere opiniemakers die de natie als een ‘thuis’ willen zien, lijken zich te weinig bewust van de harde kanten van ‘thuisvoelen’. Want je thuisvoelen doe je niet bij iedereen en niet overal. (In die zin hebben ‘kosmopolieten’ ongelijk, want we voelen ons niet overal en bij iedereen thuis, zelfs niet degenen onder ons die heel veel reizen.) Je echt ergens thuisvoelen is een heel selectieve emotie, die sommigen insluit en velen uitsluit. Op het individuele niveau is dat niet problematisch, maar als thuisvoelen op landsniveau een ideaal wordt, dan is het spelen met vuur. Onherroepelijk leidt het tot uitsluiting van degenen die als on-Nederlands worden gedefinieerd: ‘Zij zijn zo anders, zij kunnen zich hier niet thuisvoelen, ze kunnen maar beter naar huis’; ‘Zij maken het “ons” – “echte” Nederlanders – moeilijker om ons hier nog thuis te voelen’.

Willen politici ervoor zorgen dat mensen vreedzaam samenleven, dan is de taal van thuisvoelen daar dus weinig geschikt voor. Bovendien is het willen versterken van thuisgevoel door politici een veel te grote ambitie. Als premier Rutte niet wil dat de overheid als een ‘gelukmachine’ wordt gezien, wil dezelfde overheid dan wel verantwoordelijkheid nemen voor ieders thuisgevoel? Introductie van ‘thuisvoelen’ in de nationale politiek leidt tot een sterke emotionalisering en culturalisering van burgerschap. En wat is de inhoud van dit Nederlandse burgerschap?

Seksuele emancipatie

In deze culturalisering van burgerschap staat de omarming van progressieve waarden op het terrein van gender en seksualiteit centraal.¹⁰ Kijken

¹⁰ Mepschen e.a., 2010.

we naar het programma van de PVV, dan zijn niet alleen op sociaal en economisch gebied nogal wat standpunten eerder als links dan als rechts te kwalificeren. Juist ook qua ‘normen en waarden’ profileert de PVV zich vaak progressief: de PVV pleit voor homo- en vrouwenrechten. Wilders mag dan wel op de jaren zestig afgeven, de PVV is een directe erfgenaam van die periode, zowel inhoudelijk als qua stijl van politiek bedrijven. Ik citeer uit een debat tussen de PVV en voormalig minister Vogelaar:

Wat is dan die joods-christelijke-humanistische cultuur? Een cultuur die uitgaat van het *niet* vermoeden van homofielen, een cultuur waarin je van je geloof mag afstappen. [...] Het is een cultuur die ongelovigen niet wil doden, een cultuur die mannen en vrouwen gelijk behandelt, het is een cultuur die de scheiding van kerk en staat ziet zitten. Een totaal andere cultuur die daar haaks op staat, die moeten wij niet hebben. Mevrouw Vogelaar ziet dat wel zitten. Sterker, zij wil de islam zelfs wel ‘helpen wortelen’ in de Nederlandse samenleving, zodat wij over een aantal jaren kunnen spreken van een christelijk-joodse-islamitische cultuur. Dat is niet mijn Nederland.¹¹

Deze positionering van de populisten heeft als interessant gevolg dat bijna alle Nederlandse politieke partijen het met betrekking tot veel grote normatieve kwesties (met name die rond seksualiteit en gender) sterk met elkaar eens zijn, veel meer dan partijen in andere West-Europese landen. Dat komt dus niet omdat links naar rechts is geschoven, maar omdat rechtse, christen-democratische én populistische partijen in Nederland een groot deel van de agenda van links hebben overgenomen. De vaak gehoorde suggestie dat zich een eenduidige ‘verrechtsing’ heeft voorgedaan, is dan ook onjuist. Neem het voorbeeld van de ‘roze’ kiezer die naar rechts zou zijn ‘afgedwaald’. Waarom stemmen homoseksuelen nu (ook) VVD en PVV? Wel, blijkbaar is hun keuzemogelijkheid aanzienlijk verbreed nu rechtse en populistische partijen – maar ook het CDA en zelfs de ChristenUnie – op sommige ethische onderwerpen, zoals homoseksualiteit, recent progressiever zijn geworden.

De vraag is hier niet waarom populistische partijen dergelijke progressieve standpunten innemen – wellicht dat meer opportunistische motieven daarin aanvankelijk een rol speelden (zo is het inderdaad opvallend dat populistische partijen in West-Europa, die voorheen sterk antisemitisch waren, tegenwoordig Israël omarmen vanwege de logica dat ‘de vijand

11 Te raadplegen via <http://politicalmashup.nl/new/uploads/2009/12/wilders.txt>.

van mijn vijand mijn vriend is'.) Ik constateer hier slechts dat 'seksuele emancipatie' van links tot rechts gepresenteerd wordt als de kern van de 'moderne' Nederlandse natie. Met name homoseksuelen belichamen de progressieve consensus – en zowel homoseksueel als moslim zijn, lijkt dan ook een onmogelijkheid. De PVV stelt dat met name 'moslimmigranten' er niet bij kunnen en mogen horen omdat ze wezensvreemd zouden zijn aan de Nederlandse cultuur, aan 'onze' normen en waarden. De 'culturalisering van burgerschap' die in dit cultureel nationalisme plaatsvindt, leidt aldus tot een insluiting van sommige Nederlanders en de uitsluiting van anderen. De scheidslijn tussen de 'echte' en 'onechte' Nederlanders wordt in een en dezelfde beweging getrokken: de authentieke Nederlander krijgt vorm en inhoud in oppositie tot de onechte, niet-authentieke, wereldvreemde moslimmigrant.

In- en uitsluiting vindt dan ook steeds meer plaats in naam van een noodzakelijk gedeelde cultuur, van een seksueel geëmancipeerde cultuur. Migranten horen zich te conformeren aan Nederlandse normen en waarden, niet per se vanwege de inhoud van die normen en waarden, maar omdat het de waarden en normen zijn die in Nederland dominant zijn. En de langst ingezetenen, de autochtonen, bepalen in een 'nativistische' logica nu eenmaal wat er in het land gebeurt.

Nativisme

Het Nederlandse volk wordt voorgesteld als een hechte familie die het liefst niet door 'vreemd volk' wordt gestoord. Juist omdat de natie als een *family home* wordt gezien, zijn afwijkend gedrag en deviante denkbeelden al snel problematisch. De ruimte voor verschil is buitengewoon klein in een land waar het volk zich als één grote familie beschouwt.

Niet alle politieke partijen delen deze opvatting van de natie-als-een-huis, de gedachte dat burgers van een land warme gevoelens voor elkaar zouden moeten koesteren – en dus op elkaar zouden moeten lijken in opvattingen en gedrag. Met name D66 en GroenLinks hebben een andere, namelijk meer rechtsstatelijke opvatting over Nederland als natie: het draait voor hen bij het samenleven om in wetten vastgelegde rechten en plichten voor burgers. In deze optiek worden vooruitstrevende waarden op het gebied van onder andere gender en seksualiteit niet geapprecieerd omdat ze typisch Nederlands zijn, maar vanwege deze waarden zelf, die juist daarom ook een universele strekking zouden moeten hebben.

Nativisten kijken hier geheel anders tegen aan. Dat mensen in andere landen er andere waarden op nahouden, is in deze visie hun zaak en hun goed recht. In deze logica hebben homogene volken recht op een eigen thuis, op een grondgebied, een *Heimat*, waarop ze zelf uitmaken welke gebruiken ze erop nahouden. Deze stellingname – ‘ieder volk zijn eigen thuis’ – is weliswaar consequent maar ook opmerkelijk, want zij is radicaal cultuurrelativistisch (hét verwijt aan progressieve partijen in de afgelopen jaren...).

Nativisten staan dus niet principieel voor progressieve waarden. Zij verdedigen deze waarden primair omdat ze populair in Nederland zijn. Dit blijkt ook uit de nota van de hand van voormalig minister Donner *Integratie, binding, burgerschap* (2011).¹² De nota beklemtoont op welhaast iedere pagina dat nieuwkomers zich horen aan te passen, niet alleen aan 's lands wetten maar ook aan de ongeschreven regels van het land. Door deze sterke nadruk op aanpassing en het belang van Nederlandse gedeelde normen, waarden en gebruiken, dreigt de CDA-minister echter in de problemen te komen met religieuze pluriformiteit, een centraal element in de CDA-gedachtenleer. Donner weet de religieuze pluriformiteit te redden, niet doordat die pluriformiteit op zichzelf een nastrevenswaardige gedachte zou zijn, maar omdat het één van de Nederlandse waarden is. Als je je als moslim aanpast aan de Nederlandse waarden, dan word je vervolgens met respect behandeld, zo luidt de redenering van dit kabinet Rutte I, niet omdat je dat als moslim verdient, maar als Nederlander, die vrij is om zijn godsdienst te kiezen... Alles draait in de nota om het belang van Nederlanderschap en het Nederlandse karakter van gedeelde waarden (waarvan dan ook snel geclaimd wordt dat we die al ‘van oudsher’ zouden hebben gekoesterd in de Lage Landen).

Dit heeft twee opmerkelijke gevolgen. Zo moeten populistische partijen als de PVV en de inmiddels verdwenen LPF en TON (Trots op Nederland) zich identificeren met waarden waar ze tot voor kort nog helemaal niet zo enthousiast over waren (niet voor niets is de aanhang van linkse partijen veel trotser op de dominante vooruitstrevende waarden in Nederland dan de aanhang van de PVV en, voorheen, die van Trots op Nederland...). En dit alles leidt er, ten tweede, toe dat onder de vlag van ‘progressieve waarden’ nu een intolerante politiek wordt gevoerd ten opzichte van nieuwkomers. Waar voorheen progressiviteit en tolerantie welhaast synoniem waren,

¹² Te raadplegen via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2011/06/16/integratienota.html>.

daar wordt nu in de naam van moderniteit en vooruitstrevendheid weinig afwijking getolereerd.

De cultuurrelativistische elite

De pijlen van populistische politici richten zich, behalve op moslimmigranten, ook op de 'linkse elite' die al evenzeer vervreemd zou zijn van het 'ware' Nederland. Deze elite zou haar blik niet op Nederland maar op de wereld richten en elitaire partijen als D66 en GroenLinks zouden het 'ware' volk dan ook niet kunnen vertegenwoordigen, aangezien zij de Nederlandse belangen verkwanzelen in Europa. 'Kosmopolieten' is in het nativistische betoog een scheldwoord, want wereldburgerschap verraadt de noodzakelijke trouw aan de nationale grond en aan het eigen volk. Dat verraad wordt belichaamd door de instroom van migranten, hier naartoe gehaald – aldus de PVV – door dezelfde elite:

Het 'weldenkend' deel der natie weigert trots te zijn op wat onze voorouders hebben opgebouwd en waar zwaar voor is geofferd. Hun morele relativisme is zover doorgeslagen dat zij bereid zijn ons voortbestaan in de waagschaal te stellen om maar te bewijzen dat alle culturen gelijk zijn en dat de islam 'gewoon' een godsdienst is.¹³

De miskennis van de eigenheid van Nederland roept in de ogen van de PVV allerlei vragen op. Zo twijfelt ze aan het patriottisme van de elite: houdt zij wel van Nederland, is zij in die zin wel Nederlands? Voor de PVV staat vast dat het niet alleen moreel verwerpelijk is om de nationale cultuur niet te omarmen, maar het tast ook de 'Nederlandsheid' aan van de elitaire Nederlanders. Je bent geen echte Nederlander als je je Nederlandsheid niet uitdraagt, waardeert en koestert.

Dit morele, normatieve falen komt (mede) voort uit een epistemologisch probleem, namelijk dat de elite is losgezongen van de werkelijkheid, geen kennis heeft van de rest van het 'echte' Nederland. Dit gebrek aan kennis leidt tot miskennis van de authentieke nationale eigenheid:

Bij veel van de problemen die Nederland teisteren is de diagnose hetzelfde: elites zijn losgeslagen van de werkelijkheid en zijn op eigen houtje

¹³ 'Islam is het probleem, niet de moslims.' Ingezonden brief Wilders en Bosma, *de Volkskrant* 22 mrt 2008.

dingen gaan doen waar gewone mensen niet beter van worden. Onze elites hebben zich bekeerd tot de illusie dat alle culturen (en daaraan verbonden waarden) gelijk zijn. Alles moet kunnen. Er bestaat geen goed of kwaad, alle culturen zijn voor hen gelijk, de islam of het christendom, meisjesbesnijdenis, handen schudden of niet – wat maakt het uit.¹⁴

De twee ‘ontwortelde’ groepen – migranten en de linkse elite – zorgen er gezamenlijk voor dat de ‘gewone’, ‘hardwerkende Nederlander’ zich niet meer thuis voelt in ‘eigen’ land. De ontwortelde groepen hebben dus een ontwortelend effect op degenen die zich hier zouden mogen thuisvoelen omdat zij hier thuishoren. Nederland is een huis waar een eensgezinde familie al eeuwen woont en deze familie heeft vanwege deze historische redenen recht op ‘de grond’.

Eigen grond eerst

Protesteren tegen deze ‘culturalisering van burgerschap’ blijkt heel lastig te zijn, juist ook omdat de onderliggende nativistische redenering een zekere plausibiliteit lijkt te hebben. Onderdelen van het nativistische verhaal spreken breed aan, met name de gedachte dat bepaalde groepen prioritair recht hebben op ‘de’ grond heeft een soort intuïtieve redelijkheid. Laat ik een paar voorbeelden geven. Talloze linkse activisten zetten zich in voor zogenaamde ‘inheemse volkeren’. Nu valt daar allicht iets voor te zeggen omdat aboriginals en indianen groot leed is aangedaan. Het gaat hier echter om de motivering: ze zouden recht hebben op de grond omdat ze er als eerste waren, ze zouden ‘inheems’ zijn aan het land, ze zijn de ware autochtonen... En niet alleen ver weg delen progressieven in het nativistische gedachtegoed. In Nederland was ‘bouwen voor de buurt’ een populair adagium ten tijde van de stadsvernieuwing in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. En op het Nederlandse platteland is het al helemaal vanzelfsprekend dat de grond van de gezeten bevolking is en van hun kinderen. Dat is vaak zelfs officieel beleid: als er nieuwe huizen gebouwd worden, dan toch uitsluitend voor familie uit het eigen dorp.

Waar racistisch onderscheid – in de zin van discriminatie op grond van biologische kenmerken zoals huidskleur – tegenwoordig door zeker 90 procent van de Nederlanders zal worden afgewezen, ligt dat voor het nativistische gedachtegoed dus een stuk minder eenduidig. Zelfs

14 Verkiezingsprogramma PVV 2010- 2015, p. 5.

tweede-generatiemigranten verweren zich tegen Wilders met behulp van het nativistische argument dat hij hen niet mag uitsluiten omdat zij hier ‘geboren en getogen’ zijn (maar mag hij hun ouders, die immers van elders zijn gekomen, dan wel uitsluiten...?). Nativistische argumenten spreken enorm aan – en dat kunnen we maar beter onder ogen zien, al was het maar om de populariteit van de populistten beter te begrijpen.

Beleefd burgerschap

Wellicht dat enkele politici en publicisten de natie met de beste intenties oppoetsen (ook al heeft het vooral tot eindeloos geruzie over de canon en het nooit gerealiseerde nationaal museum geleid), maar wat is eigenlijk het effect van deze ‘culturalisering van burgerschap’ op nieuwkomers en hun kinderen?

Alle aandacht voor ‘thuisgevoel’ en de permanente campagne van bijna alle politieke partijen gericht op assimilatie, op omarming van geëmancipeerde ‘Nederlandse’ normen en waarden, hebben niet per se geleid tot vergroting van het thuisgevoel: niet van ‘native’ Nederlanders, noch van nieuwkomers en hun kinderen. Twee proefschriften – één van de sociaalgeograaf Ingrid van der Welle (2011) en één van de socioloog Jurriaan Omlo (2011) – laten dit fraai zien. Met name de *emotionele* verbinding met Nederland blijkt bij migranten voor veel tweedegeneratie jongvolwassenen namelijk hoogst problematisch, terwijl ze zich dolgraag Nederlander zouden willen voelen. Want wat blijkt uit het proefschrift *Flexibele burgers. Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten* van Van der Welle? Aan de ene kant benadrukken veel onderzochte jongvolwassenen onder Nederlandse Turken en Marokkanen ‘dat zij Nederlander zijn. Ze zijn hier geboren en getogen, ze spreken de taal en voelen zich hier thuis’.¹⁵ Maar aan de andere kant blijken zij zich geen Nederlander te (kunnen) *voelen*. Tweedegeneratie jongvolwassenen hebben een groot probleem om zich emotioneel met Nederland als natie te verbinden, om zich Nederlander te voelen.

Dat nu is een verontrustende conclusie voor al diegenen die de afgelopen jaren hebben aangedrongen op het verder profileren van de Nederlandse identiteit, juist om migranten en hun kinderen beter te laten integreren, met name door emotionele identificatie met Nederland als natie te eisen. In zekere zin kan Van der Welles boek worden gelezen als het failliet van de culturalistische strategie van Paul Scheffer en de zijnen die eindeloos hun best hebben gedaan om de Nederlandse identiteit aan te zetten, met als

¹⁵ Van der Welle, 2011, p. 313.

consequentie dat migrantenkinderen zich juist *niet* met Nederland als natie zijn gaan identificeren. Nederland als natie is ‘bezet’ geraakt als plek waarmee primair autochtonen zich identificeren en wel zodanig dat een deel van hen aan migranten-jongvolwassenen laat voelen dat zij géén Nederlander zijn:

Zich ‘Nederlander voelen’ als een belangrijke identiteitsmarker is voor jongvolwassenen van Nederlandse herkomst vanzelfsprekend, maar dat is het niet voor alle jongvolwassenen van (oorspronkelijk) buitenlandse herkomst. Gevoelens van uitsluiting spelen hierin een rol. Een deel van deze jongvolwassenen ervaart geen ruimte om zichzelf Nederlands te voelen, want door anderen worden zij toch niet gezien als Nederlanders.¹⁶

Terwijl het integratiebeleid het afgelopen decennium steeds sterker gericht is geraakt op emotionele identificatie met Nederland, wordt dus precies het tegenovergestelde bereikt. De onderzochte jongvolwassenen willen dolgraag als Nederlander worden aangesproken, zij zouden zich ook graag Nederlander voelen, maar het neo-nationalisme maakt dat voor de meesten van hen vooralsnog onmogelijk.

Deze conclusie van Van der Welle (2011) wordt bevestigd in het proefschrift van Jurriaan Omlo (2011) *Integratie én uit de gratie? Perspectieven van Marokkaans-Nederlandse jongvolwassenen* die de uitsluitende werking van dominante integratiediscoursen heel precies in beeld brengt. Juist hogeropgeleide jongvolwassenen beargumenteren dat zij in Nederland thuishoren, maar dat het voor hen moeilijk is, zo niet onmogelijk wordt gemaakt, om zich ook emotioneel aan Nederland te binden. In die zin blijken identiteiten sterk beïnvloedbaar, oftewel maakbaar, door dominante politieke discoursen. De identificaties en de emotiehuishouding van nieuwe Nederlanders blijken flexibel, niet vanwege hun vrolijke postmoderne inborst, maar omdat ze daartoe worden gedwongen door assimilationistische publieke en politieke vertogen, alsook nationaal beleid.

Sentimentele politiek?

NRC-columnist Bas Heijne heeft er de afgelopen jaren herhaaldelijk op gewezen dat rechtsstatelijke redeneringen à la D66 en GroenLinks geen adequaat weerwoord zijn op de emotionele argumenten van Wilders en de zijnen: wetten zijn koud, terwijl thuisgevoel warm is. Heijne heeft deels

¹⁶ Van der Welle, 2011, p. 178.

gelijk: progressieve partijen hebben te weinig onderkend dat burgerschap, ingezetene zijn van Nederland, ook een affectieve kant heeft. Burgerschap was voor links toch vooral juridisch, politiek en sociaal, niet cultureel, laat staan emotioneel. Nu populistische partijen de affectieve kant effectief weten te benutten, staan andere partijen met lege handen.

Maar welk antwoord zouden zij kunnen geven: meegaan in de nativistische gedachte dat het ‘eigen volk’ altijd eerst komt? Het lijkt beter vast te houden aan de gelijke behandeling van iedereen die legaal in Nederland verblijft, ongeacht waar men oorspronkelijk vandaan komt of welke religie men aanhangt. Maar is dat voldoende? Nee, we zullen ook de behoefte aan *belonging* serieus moeten nemen – maar dan wel *ieders* behoefte aan thuisgevoel. Juist wanneer we onderkennen dat thuisgevoel voor iedereen zo’n existentiële emotie is, is het onrechtvaardig om de behoefte aan thuisvoelen van de ene groep of het ene individu zwaarder te laten wegen dan van een andere groep of het andere individu. Een gelijk moreel recht op thuisgevoel verplicht ertoe dat we allemaal gevoelig moeten zijn voor de vraag wat maakt dat ook anderen zich in Nederland thuis kunnen voelen.

Op die manier ingezet, kan thuisgevoel – losgekoppeld van het nativistische idee dat één groep het exclusieve, historische recht op de grond heeft – bijdragen aan een betere onderlinge verstandhouding. Maar dan is de natie dus niet meer een klam huis en hoeven we ons niet meer te gedragen als één grote familie die elkaar voortdurend op de huid zit, opmerkingen maakt over elkaars kleren (hoofddoek af!), begroetingsrituelen (handen schudden moet!) of de bereiding van voedsel (dieren slachten doen we hier zo!). De natie is geen huis, onze medeburgers zijn niet onze familieleden. Maar we voelen ons wel bij elkaar betrokken; we willen dat iedereen zich – zo veel mogelijk – thuis kan voelen.

Deze ‘sentimentele politiek’ onderkent het belang van emotioneel burgerschap, zonder toe te geven aan nativisme. Dat is niet per se een gemakkelijk verhaal. En het is zeker niet eenvoudig om de straat op te gaan tegen ‘nativisme’ en voor het gelijke recht op ‘thuisgevoel’. Daarmee vergeleken was het oude antiracisme van een aantrekkelijke eenvoud. Maar let wel: van een ogenschijnlijk aantrekkelijke eenvoud, want de populistische geest kan niet effectief onder de banieren van het antiracisme worden bestreden.

Hoogste tijd dus om het nativisme écht te begrijpen. Het nativisme heeft zich immers in talloze Europese landen gemanifesteerd (van Finland voor de echte Finnen, via Denemarken voor de echte Denen, tot Frankrijk voor de echte Fransen). En zelfs in het immigratieland bij uitstek, de Verenigde Staten, manifesteert de Tea Party zich met anti-immigranten leuzen (latino’s die worden voorgesteld als ‘illegal aliens’).

Amerikaanse collega's houden ons voor dat nativisme *au fond* minder erg is dan racisme, want uiteindelijk worden ook de nieuwkomers 'natives', terwijl zwarten nooit wit worden. Je bent meer of minder 'native', het gaat bij nativisme om een gradueel en niet om een zwart-wit verschil. En als je dan bedenkt dat Nederlands-Marokkaanse vrouwen gemiddeld de langstzittende bewoners van Amsterdam zijn, dan is er misschien toch nog hoop dat (sommige) mensen via nativistische gedachten zullen worden ingesloten en niet per se of principieel buitengesloten. Wellicht om deze reden zie je steeds vaker dat een stadsidentiteit wordt gemobiliseerd om verbondenheid uit te drukken in plaats van de – problematische, zoals uit voorgaande duidelijk is geworden – nationale identiteit.

Maar zeker is dat bepaald niet. De lakmoesproef zal voorlopig blijven welke opvattingen nieuwkomers huldigen op het terrein van gender en (homo)seksualiteit. Blijken zij hier minder 'verlicht' dan de autochtone *moral majority*, dan zal er voor hen in zo'n cultureel gedefinieerde natie nog steeds geen, of in ieder geval minder plaats zijn.

Bibliografie

- Baudet, Thierry, *Oikofobie. De angst voor het eigene*. Amsterdam: Prometheus/ Bert Bakker, 2013.
- Duyvendak, Jan Willem, *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie. Over individualisering en de toekomst van de sociologie*. Oratie. Amsterdam: UvA, 2004.
- Duyvendak, Jan Willem, *The Politics of Home. Nostalgia and Belonging in Western Europe and the United States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Hurenkamp, Menno, Evelien Tonkens, Jan Willem Duyvendak, *Crafting Citizenship. Negotiating Tensions in Modern Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- Mepschen, Paul, Jan Willem Duyvendak, Evelien Tonkens, 'Sexual Politics, Orientalism, and the Multicultural of Citizenship in the Netherlands', *Sociology* 44/5 (2010), pp. 962- 979.
- Omlo, Jurriaan, *Integratie én uit de gratie? Perspectieven van Marokkaans-Nederlandse jongvolwassenen*. Delft: Eburon, 2011.
- Rijksoverheid, *Integratienota 2011*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten>.
- Uitermark, Justus, *Dynamics of Power in Dutch Integration Politics*. Amsterdam: Amsterdam Institute for Social Science Research, 2010.
- Verkiezingsprogramma PVV, *De agenda van hoop en optimisme. Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015* (<http://www.pvveerstekamer.nl/verkiezingsprogramma/pvv.pdf>).
- Welle, Inge van der, *Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale Identiteiten*. Amsterdam: Amsterdam Institute for Social Science Research, 2011.